

Řekni, kdo ti mrtví jsou

Jiří Peňás

Dokumentarista David Vondráček dokončuje film Řekni, kde ti mrtví jsou o masových hrobech sudetských Němců zavražděných v roce 1945.

Otvírá tím pro širší publikum další kapitolu neslavné poválečné historie.

* LN Předsedkyně Českého svazu bojovníků za svobodu Anděla Dvořáková o vás a vašem filmu Zabíjení po česku, který běžel v České televizi loni v květnu, prohlásila, že „rozvrací českou státnost“. Poslanec EP Jan Zahradil, když se dozvěděl, že připravujete film o neznámých poválečných masových hrobech, dostal „zimní záchvat vzteku“, jak doslova napsal. Já se jich nezastávám, přesto chápu, že je popuzujete. Mají pocit, že vzniká nepoměr mezi tím, jak se připomínají zločiny spáchané Němci za války, a těmi spáchanými naopak po válce na Němcích. Nevychyluje se tu poměr směrem, který není právě férový?

Nevím. Já teď třeba jedu do Osvětimi točit o největší masové vraždě na československých občanech, tedy o likvidaci tzv. rodinného tábora 8. března 1944, točil jsem o protinacistických odbojářích z Obrany národa a o Mengeleho dvojčatech bratřech Steinerech. Pan poslanec Zahradil se do mě soustavně trefuje, jako bych já byl ten, kdo tady převrací dějiny. Nic se přitom nepřevrací. Jenom se odkrývají věci, které byly léta utajovány nebo zamlčovány. Když si však dáme dohromady fakta, tak zjistíme, že výzkum a studium událostí toho, co se tady odehrálo po válce, představuje pouhý zlomek pozornosti, která se věnovala a věnuje událostem tomu předcházejícím. A to je naprosto správné. Je nutné a nezbytné připomínat zločiny genocidního německého nacionálního socialismu. Ale tím, že se staly, nemizí zločiny, které byly spáchány po válce bez jakéhokoli soudu, často sadistickým způsobem. Typologie vrahů je taková, že většinou jde o zlodějské gangstery, žádné autentické odbojáře, kteří se dopouštějí tzv. spravedlivé odplaty. Například z Revolučních gard se rekrutuje Závodní stráž, která už tehdy zabírá majetek českých protinacistických podnikatelských elit.

* LN Není to ale přece jen tak, že větší mediální pozornosti se dnes dostane odkrytí hrobu, v němž leží oběti vyhánění, než připomínka zločinů nacistických?

Myslím, že je to do určité míry přirozené. Přece jenom je to pořád tabuizované nebo polotabuizované téma. A to samozřejmě přitahuje pozornost. Může to být ale také tím, že následkem toho, jak byla věc celá desetiletí ideologicky přibarvována, ba falšována, máme teď - mluvím tedy aspoň za lidi, jako jsem já - sklony ukazovat podobné zlo, které páchala i druhá strana. Je v tom asi i jistá touha po narušování, ba provokování toho stereotypu, jak máme nezkrvavené ruce a holubičí povahu.

* LN Připomeňme, že tento rok půjde do kin film o Lidicích... Ale vůbec se neví o největší zmasakrované obci s českým obyvatelstvem, která ovšem neležela v Čechách, nýbrž na ukrajinské Volyni. Jmenovala se Český Malín. Vůči té máme myslím opravdový dluh.

Ano, to je velké téma. To v českém povědomí úplně chybí, stejně jako se toho málo ví o Volyňácích, kterých sem přišlo po válce čtyřicet tisíc. Osud Českého Malína cítím jako dluh, který snad někdy splatím. Už jsem zpracoval a odvysílal příběh „českého Schindlera“, Volyňana z Kupičova, evangelického pastora Jana Jelínka, který zachránil stovky Židů před esesáky a mnoho Poláků před banderovci.

* LN Co ale vlastně můžeme s masovými hroby v českých zemích udělat? Není nakonec lepší některým věcem, tedy v tomto případě kostem, dopřát klid?

Jsmo jediná země v Evropě, kde se nalézají desítky, spíš stovky neoznačených masových hrobů starousedlých německých obyvatel povražděných po válce. Záměrem většiny

pozůstalých, dětí a příbuzných není exhumace či vyšetřování, ale dát na ta místa kříže se jmény zabitých. Popsat vše střízlivě historicky a zasadit to do dějinného místopisu. Ne všude s tím samosprávy souhlasí, ale mám pocit, že začíná převažovat vstřícný postoj. Lidé se poprvé skutečně začínají o hromadné hroby zajímat, už to není tabu. Přitom se o nich většinou mezi místními léta vědělo, dokonce si lidé pamatovali, kdo tam tehdy střílel, jak pozabíjeným stáhl holinky a hodinky a šel pak rabovat do jejich domu. Většinou šlo o partyzány v poslední minutě, kteří nebyli - jak už jsem poznamenal - žádní odbojáři. Nesmíme ale v rámci historické pravdy zapomínat na zabijáky z československé armády, kteří řádili měsíc po válce v Horních Moštěnicích, v Postoloprtech nebo třeba v Bílině. Moderní historiografie bude v následujících letech zkoumat, do jaké míry plnili rozkazy nižšího důstojnictva, nebo zda rozkazy k čistkám přicházely přímo od vedení státu.

* LN Je teď pro dokumentaristy jiná situace než v devadesátých letech?

Já myslím, že ano. I když už v devadesátých letech existovala svoboda, a mohlo se tedy o věcech mluvit. Mohl jsem třeba natočit pro ČT kritický portrét Franze Neubauera, tehdejšího mluvčího landsmanshaftu. Nová situace je ale hlavně v té, řekl bych, psychologické a sociologické proměně. Je příznačné, že němečtí pozůstalí po lidech, kteří leží v těch neoznačených hrobech, mají teprve nyní odvalu, či spíše důvěru, že se mohou u českých orgánů, především samospráv, domoci sluchu a dokonce dočkat i činů. Myslím, že jde také o to, že už pomalu odcházejí ze života i oni sami, a snad tedy na jeho sklonku ještě mají potřebu podniknout něco pro své rodiče, kteří tam kdesi v Česku leží pohození v parcích či lesích. Měli bychom jim postavit nad hrobem kříž. Myslím, že to je to nejmenší, co pro ně můžeme, my Češi, udělat.

* LN Máme se ale k tomu?

Jak kde. Třeba v Podbořanech se zastupitelstvo rozhodlo, že tam žádný kříž nebude a hotovo. Přitom mají u lesa šedesát mrtvých. Má se prý koukat do budoucna a na tyhle ošklivé věci „má sedat prach“... Vstřícní jsou k bývalým nuceně vysídleným rodákům a k jejich mrtvým třeba v Bílině a v Postoloprtech. V Bílině například existuje sdružení místních mladých rodáků ze sedmdesátých let, kteří chtějí poznat i moderní historii svého města, s vysídlenými rodáky pořádají výstavy o dějinách města a sami se angažují na vzniku pietního místa pro německé občany města zabitě po válce bez soudu.

* LN Je možné udělat nějakou mapu území, kde lze masové hroby nalézt nejčastěji? Liší se třeba nějak?

V dokumentu Řekni, kde ti mrtví jsou, který poběží 28. dubna na ČT2 mám podrobnou mapu těchto „bílých míst“. Ve filmu popisují ta místa přední čeští historici. Základem mapy jsou skutečnosti zjištěné parlamentní vyšetřovací komisí vedenou statečným lidovcem Bohumírem Bunžou už v sedmačtyřicátém, která ale své pátrání kvůli únoru 1948 nikdy nedokončila. Nejvíce masových hrobů je v Orlických horách, kde řádily různé paramilitární zlodějské skupiny, a v severních Čechách na Žatecku, kde se na zločinech nejvíce podíleli českoslovenští vojáci. Exaktně jsou tyto věci popsány v několika svazkových studiích Tomáše Staňka a Adriana von Arburg o „aktech hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování“, jež právě v těchto dnech vycházejí. Krvavé akty tzv. spravedlivé odplaty se odehrávaly pouze v sovětských zónách. Američané si v těch svých zónách pořádek uhlídali, za což byli českými občany dost kritizováni. Je proslulé prohlášení amerického vojenského přidělence, že neosvobozovali Evropu proto, aby pak Češi na svém po válce zřizovali nové Buchenwaldy.

* LN Co to s vámi dělá psychicky? Přece jenom, zabývat se vraždami, masakry.

Opravdu se mi o těch mrtvolách i zdá. Snad nejsem jinak nekrofilně úchylný. Chci dostříhat tenhle dokument a chci točit jiné téma, třeba o zbourání tisícovky vesnic a měst v pohraničí. Je to taky trochu morbidní, ale třeba se mi bude zdát o barokních kostelích.

* LN Setkal jste se mezi vyhnanci také s lidmi, se kterými se Čech bavit nemůže?

Je jich podle mne minimum, pokud nepřijmeme mainstreamový český názor, že jejich smířlivost a „lidská tvář“ je jen nordickou lstí a že „dědičný český nepřítel“ nikdy nespí.

* LN Vy jste za ten film získal od Centra proti vyhánění Cenu Franze Werfela, pro kterou jste si jel do Frankfurtu, kde vám ji udělovali ve slavném a pro Němce tak důležitém Pavelském kostele. Ale byla to přece jen cena od „vyhnanců“.

Já jsem samozřejmě velmi bedlivě zkoumal, co je to za cenu, kdo ji udílí a kdo ji získal, a ten výčet jmen mi přišel velmi důvěryhodný a respektabilní: byly mezi nimi nositelka Nobelovy ceny Herta Müllerová, Gyorgy Konrad, sám pronásledovaný nacisty, a také někdejší starostka Teplic nad Metují Věra Vítová, která se zasadila o vztyčení kříže smíření u své obce - čili nebyl jsme prvním Čechem. Zjistil jsem dále, že to je cena, v jejímž výboru jsou zastoupené demokratické strany SPD a CDU a že jedním z jejích iniciátorů byl Peter Glotz, rodák z Chebu a významný politik sociální demokracie, snad nejsmířlivější sudetoněmecký politik, který se zasloužil o česko-německou deklaraci. Čili skutečně to je cena, která má v Německu respekt a není na ní nic pochybného. V její preambuli přímo stojí, že má sloužit k porozumění mezi národy i k potlačení extrémního nacionalismu a pravicového radikalismu.

* LN Jistě, ale předávala ji paní Erika Steinbachová, předsedkyně Centra proti vyhánění a žena, která je zapsána, pravděpodobně neprávem, jako jakási „jestřábice“.

Ano, Erika Steinbachová asi není úplně nejednoznačnější postavou, přesto je součástí demokratického spektra a členkou strany kancléřky Merkelové. Celé hodiny jsme ji s dlouholetým poslancem za Zelené ve Spolkovém sněmu Milanem Horáčkem „psychoanalyzovali“. On s ní dlouhá léta spolupracoval v městské radě ve Frankfurtu a je tím posledním, vzhledem k svému ideologickému ukotvení, který by měl pro ni přepjatou útloucitost. Celkem jsem se ztotožnil s jeho názorem, že za posledních dvacet let to byla právě ona, která velmi přispěla k marginalizaci extrémních proudů ve Svazu vyhnanců. A tak jsem si říkal, že když cenu nepřijmu, vmetu do tváře těm bývalým laureátům v pyšném sebevědomí, že morálně selhali, když přijali cenu z rukou „nenapravitelné revanšistky“.

* LN Není to cena Eriky Steinbachové, ale Franze Werfela. Ta cena nese jeho jméno, protože to byl on, kdo románem Čtyřicet dní vnesl do evropského povědomí genocidu, které se dopustili Turci na Arménech. Není přece jen trochu problematické, aby se Němci odvolávali na genocidu, kterou spáchal někdo jiný? Oni mají přece svou vlastní.

Souhlasím, že to tak může někdo vidět. Na druhé straně takové uvažování je trochu paranoidní. Myslím, že není možné do nekonečna vidět ve skupině lidí, kteří se jednak v devadesáti devíti procentech ničeho nedopustili - přímých účastníků války kvapem ubývá -, a za druhé žili celý život v demokratickém státě, nějaké úskočné a zákeřné hordy, které dělají všechno možné, aby se opět vrátily na ztracená území. Hlavní proud Svazu vyhnanců stojí na demokratických pozicích. Ve své většině jim jde o jakýsi kulturní návrat na území, kde žili jejich předci celá staletí, nikoliv o teritoriální nároky.

* LN Jenže „český mainstream“ se i nevinnými nároky prostě cítí ohrožen.

Nevím, čím to je, ale já to tak necítím. Myslím, že to souvisí s národním sebevědomím. Pro mě je češství samozřejmostí, kterou si nemusím zkrášlovat žádným sebeklamem. Historik Josef Pekař řekl: Moje češství je natolik sebevědomé, že pohrdám prostředky lži, lsti a úchvatu. Sebevědomě udělat hlubinnou reflexi poválečného období a uznat ty strašlivé nacionalistické a ideologické chyby, kterých se lidé dopustili, to přece nijak neohrožuje identitu a integritu státu nebo národa. Naopak ji posiluje. Myslím, že to tak cítí stále více lidí. Sám pro sebe jsem si to pojmenoval jako „průnik empatií“. To znamená, že s lidmi se dá vždy diskutovat a diskuse obohacuje navzájem, a to i diskuse s bývalými nepřáteli či soupeři. Ba právě naopak - nejvíc s nimi. Všichni u nás známe obdivuhodnou statečnost Angličana Nicholase Wintona, ale že máme

„českého Wintona“ Přemysla Pittera, který za války, ale i po ní zachraňoval děti všech národností, to ví málokdo. Pitter se po celou druhou půlku dvacátého století pokoušel o vzájemné odpuštění a historický smír mezi vysídlenými sudetskými Němci a Čechy. Tento muž, jeden z největších českých humanistů, se v populární anketě O největšího Čecha neumístil ani do stovky. Na rozdíl od Jára Cimrmana.

David Vondráček (1963) je režisér televizních reportáží a dokumentů, spolupracuje především s Českou televizí. V posledních letech se věnoval poválečnému osidlování českého pohraničí (Do země /ne/zaslíbené), zániku české menšiny v polském Kladsku (Sbohem český koutku) a poválečným etnickým čistkám starousedlého německého obyvatelstva (Zabíjení po česku). Za tento film obdržel na Mezinárodním festivalu v Jihlavě cenu časopisu Respekt a Mezinárodní cenu Franze Werfela za počin v oblasti lidských práv. David Vondráček se narodil v Mariánských Lázních, dětství prožil v Chodově u Karlových Varů, na gymnázium chodil v Sokolově. Je ženatý, má dvě děti. Bydlí v Praze na Letné.

(Lidové noviny, www.lidovky.cz)

Převzato z cs-magazinu z března 2011 (www.cs-magazin.com) s povolením.
Na www.go-east-mission.net vychází v prosinci 2011.